

AKTIVACE SOCIÁLNÍCH STEREOTYPŮ A VÝKON VE ZKOUŠKOVÉM TESTU

Marek Franěk, Věra Strnadová

Abstrakt

Bylo pozorováno, že priming, který vyvolává aktivaci stereotypu vzdělaného člověka, může vést ke zlepšení výkonu ve vědomostním testu (Dijksterhuis, van Knippenberg, 1998). Uskutečnili jsme dva experimenty v reálných školních podmínkách. V prvním experimentu studenti psali pololetní test. Těsně před psaním testu proběhl priming na stereotyp univerzitního učitele nebo uklízečky. Výsledky ukázaly, že osoby, které byly před testem vystaveny primingu na stereotyp univerzitního učitele, měly nepatrně lepší výkon než osoby, které byly vystaveny primingu na stereotyp uklízečky. Signifikantní rozdíly mezi oběma podmínkami byly zjištěny pouze mezi muži studujícími technické a ekonomické obory. Druhý experiment byl proveden o dva roky později stejným způsobem. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo kontrolovat všechny proměnné, výsledky nebyly zreprodukovány. Studie je doplněna úvahou o praktických aplikacích zjištěných poznatků.

Klíčová slova

Aktivace sociálních stereotypů, mentální výkon, priming.

Activation of social stereotypes and performance in an exam test

Abstract

It was found that priming, which activated a stereotype of a professor, could lead to improvement in a knowledge task (Dijksterhuis, van Knippenberg, 1998). Two experiments were conducted in a real situation. In Experiment 1 undergraduate students were asked to complete a mid-term test. Prior to knowledge testing they were primed with stereotypes of an university professor or a charwoman. The results revealed that students, who were primed with the stereotype of the university professor performed slightly better than students, who were primed with the stereotype of charwoman. However, significant differences were found only among males majoring in

technical and economical subjects. Experiment 2 was conducted two years later. Since we did not succeed to control all variables, the results from Experiment 1 were not reproduced. Practical applications of our findings are discussed.

Keywords

Social stereotypes activation, mental performance, priming.

Úvod

Předkládaná studie se zabývá některými kognitivními procesy, které mohou do určité míry ovlivňovat výkon při zkoušce. Jak je známo, úspěch při zkoušce nemusí být dán jen úhrnem naučených vědomostí, ale i schopností plně koncentrace na vykonávání aktuálního úkolu a efektivním vybavováním informací uložených v dlouhodobé paměti. Studenti si často ztěžují, že v okamžiku zkoušení se nacházejí v takovém psychickém stavu, kdy si nebyli schopni své vědomosti dostatečně vybavit či správně formulovat své myšlenky, přestože se učili a látku znali. Jedná se tedy o určité aktuální krátkodobé nastavení kognitivního systému na podání optimálního mentálního výkonu v daném okamžiku. Tato otázka je přirozeně dosti komplexní. Předmětem pozornosti pedagogické psychologie bylo po několik desetiletí především hledání mechanismů zvládání zkouškové úzkosti (viz např. klasická studie Alperta a Habera, 1960). V naší studii jsme se však zaměřili na jiný mechanismus, který není obvykle předmětem pozornosti pedagogických psychologů. Jedná se o mechanismus primingu, kdy prvotní podněty či informace vedou k určitému nastavení kognitivního systému, které se projeví v následném výkonu. Ač byl vliv primingu v kontextu experimentální psychologie zkoumán především v oblasti psychologie vnímání, sociální psychologie začala přinášet v nedávné době řadu překvapivých důkazů o vlivu primingu některými sociálními stereotypy na následné chování.

Stereotypy můžeme chápat jako kognitivní struktury, které zahrnují znalosti, představy i očekávání týkající se chování příslušníků různých sociálních skupin. Řada výzkumů z oblasti sociální psychologie byla založena na aktivaci určitých stereotypů, po níž se zkoumalo, jaký vliv má tento proces na chování jedince, u něhož byl daný stereotyp aktivován. Při tomto

typu výzkumů je nejprve proveden priming, tedy předloženy podněty, které slouží k aktivaci určitého sociálního stereotypu. Dále je sledováno, jaký vliv má aktivovaný stereotyp na chování.

V průběhu dvou posledních desetiletí byla provedena řada experimentů převážně americkými sociálními psychology, které dokumentovaly vliv aktivace různých sociálních stereotypů na chování nebo mentální výkon (souhrn podávají např. Wheller, Petty, 2001). Provedené experimenty se často věnovaly vlivu některých stereotypů, které mohou vyvolávat vědomí jistého sociálního handicapu – například v USA stereotyp „černocho“, starý člověk (fyzická nemohoucnost), žena (v případě, kdy se očekává mužský výkon). Během experimentu se pak u dané osoby různými způsoby aktivuje určitý stereotyp a vlastnosti s ním spojené (Afroameričan/černocho – jsem sociálně níže postavený; senior – jsem starý a nemohoucí; žena – nezvládnou to, co muži). Pro procesy spojené s aktivací vnitřních sociálních stereotypů se používá termín *hrozba stereotypu*. Jedná se o vnitřní tlak, kterému čelí jedinec za situace, když hrozí nebezpečí potvrzení určitého negativního skupinového stereotypu, který se jej osobně dotýká (Steele, 1997). Začne se obávat, že bude posuzován pomocí tohoto skupinového stereotypu, což pak může ovlivňovat jeho výkon v různých typech úkolů. Bylo například pozorováno, že aktivace stereotypu „černocho“ vede u Afroameričanů ke zhoršení výkonu ve školním testu (Steele, Aronson, 1995).

Zatímco velká část amerických prací se věnovala vlivu hrozby stereotypem, nizozemští sociální psychologové Dijksterhuis a van Knippenberg (1998) zjišťovali v sérii několika experimentů, zda aktivace stereotypu „vzdělance“ může zlepšit intelektuální výkon. Oproti tomu stereotypu postavili stereotyp sekretářky či fotbalového výtržníka, u kterých se předpokládalo, že mohou výkon zhoršit. Účastníci experimentů se měli vcítit do osoby typického profesora nebo sekretářky (či v posledním experimentu do osoby fotbalového výtržníka) a následně pak popisovat jeho/její životní styl, chování a vzhled. Poté měli za úkol odpovídat na sadu otázek z okruhu všeobecných znalostí. Výsledky ukázaly, že aktivace stereotypu profesora vedla k lepším výsledkům v testu než aktivace stereotypu sekretářky. Další navazující experimenty publikované v této studii používaly různé varianty těchto podmínek. Na tento výzkum jsme navázali a v naší studii (Franěk, 2009) prováděné v reálných podmínkách jsme rovněž pozorovali slabý efekt aktivace stereotypu profesor na zlepšení výkonu v testu ve srovnání se stereotypem uklízečky.

1 Cíle výzkumu

Je otázkou, zda poznatky o pozitivním vlivu aktivace sociálního stereotypu vzdělané osoby by bylo možné zužitkovat v reálném školním prostředí. Zda priming podobným stereotypem by nemohl do určité míry zlepšit mentální výkon při zkoušce. Problémem však může být jistá odlišnost experimentu probíhajícího v laboratorním prostředí s pečlivě kontrolovanými proměnnými a reálná situace ve škole. Zatímco při experimentu v laboratorních podmínkách je pokusná osoba zpravidla izolována od vlivu dalších proměnných, v reálném prostředí tomu tak přirozeně není. Osoba je vždy v určitém stresu, může být vyrušována okolím atd. Vliv aktivace stereotypu může být tedy maskován těmito dalšími proměnnými a nemusí mít tak žádný praktický dopad na vykonávaný úkol.

Cílem našeho výzkumu bylo sledovat, do jaké míry může aktivace stereotypu „vzdělance“ napomoci zlepšit výkon ve školním písemném testu. Je možné, že u studenta se pouhým navozením představy vzdělané a znalé osoby na určitou dobulepší fungování kognitivního systému (pozornost, soustředěnost, paměťové vybavování)? Výzkum jsme prováděli přímo v reálných podmínkách, tedy při skutečné písemné zkoušce naučených vědomostí během výuky na vysoké škole.

1.1 Experiment 1

Metoda

Soubor

Výzkum byl proveden na jaře 2008 se studenty prvního ročníku Fakulty informatiky a managementu Univerzity Hradec Králové, kteří navštěvovali kurz psychologie interpersonální komunikace. Výzkum byl proveden ve cvičeních prvního autora. Celkový počet účastníků byl 131, z toho 61 mužů a 70 žen. Věk se pohyboval v rozmezí 20–22 let. Vzhledem k homogenní věkové struktuře souboru jsme nepovažovali za nezbytné zjišťovat věk u každé osoby a uvádět deskriptivní statistiku této proměnné. Pokusné osoby studovaly různé obory – informační management (dále IM, 40 mužů a 15 žen), aplikovanou informatiku (dále AI, 2 muži a 2 ženy), finanční management

(dále FM, 6 mužů a 13 žen), management cestovního ruchu (dále MCR, 11 mužů a 39 žen) a sportovní management (dále SM, 2 muži a 1 žena).

Priming

Priming byl prováděn podobným způsobem jako v práci Dijksterhuse a van Knippenberga (1998). Na základě diskusí se skupinou studentů jsme nejprve hledali, jaké povolání by mohlo být pro vysokoškolské studenty nejlépe spojeno se stereotypem vzdělanosti a mentální výkonnosti. Na základě závěrů diskuse jsme zvolili profesi pojmenovanou jako „univerzitní docent/profesor“. Na druhé straně jsme hledali profesi, která by naopak evokovala stereotyp nevzdělané, prosté osoby. Po diskusích jsme zvolili profesi „uklízečka“.

Aktivace stereotypem univerzitní docent/profesor nebo uklízečka probíhala tak, že pokusné osoby si nejprve měly za úkol představit typického představitele dané profese a na list papíru pak popsat (1) typický pracovní den, jaké činnosti daná osoba dělá, (2) jaké má dovednosti potřebné pro vykonávání své profese, (3) o co se zajímá, (4) co je pro něj/ni v životě důležité, (5) jak tráví volný čas a (6) jak se obléká. Tato část experimentu trvala 7 minut. Po té pokusné osoby psaly vlastní test z psychologie interpersonální komunikace, který trval přibližně 15 minut a obsahoval 13 otázek (výběr ze 4 možností).

Experimentální procedura

Studenti byli na počátku semestru informováni, že v průběhu semestru budou psát „pololetní test“. Tři týdny před konáním testu byli seznámeni s přesným termínem a tématy, která se mají na test naučit. Rovněž byli seznámeni se způsobem hodnocení – za každou správně zodpovězenou otázku bude přidělen jeden bod. Podle počtu získaných bodů pak bude sestaveno celkové pořadí všech 131 účastníků testu. První čtvrtina studentů pak dostane 10 bodů, druhá čtvrtina 5 bodů, třetí čtvrtina 0 bodů a poslední čtvrtina minus 5 bodů. Tyto body se budou připočítávat k výsledkům závěrečné písemné zkoušky.

Experiment se konal v průběhu pravidelné výuky, během cvičení z psychologie, která účastníci experimentu pravidelně navštěvovali. Celkem se konalo pět cvičení ve dvou po sobě následujících dnech. Čtyři skupiny vykonaly experiment první den, pátá skupina následující den. Jednotlivé skupiny

byly svým složením dosti podobné (poměr mužů a žen i zastoupení jednotlivých oborů). Skupiny tvořící konkrétní cvičení byly vytvořeny poměrně náhodným způsobem daným vlastnostmi systému elektronického přihlašování.

Při vlastním experimentu se skupina přibližně 25 studentů shromáždila v prostorné učebně, aby zda napsala „pololetní test“. Před vlastním testem byla studentům předložena klamná informace: před započítáním vlastního pololetního testu, který není příliš dlouhý, bude čas využit ještě na provedení krátkého výzkumu stereotypů spojených s vnímáním určitých profesí. Bylo řečeno, že výzkum má být součástí bakalářské práce jistého studenta, který byl na místě představen a krátce účastníky experimentu o své práci informoval. Student pak rozdál dotazníky, do kterých měly testované osoby požadovaný stereotyp popsat. Výzkum stereotypů byl ve skutečnosti priming stereotypem univerzitní docent/profesor nebo uklízečka. Přibližně polovina studentů ve skupině byla vystavena primingu stereotypem univerzitní docent/profesor, druhá polovina primingem stereotypu uklízečka.

V rámci experimentu jsme se snažili rovněž eliminovat vliv některých dalších proměnných. U každého podobného testu může být problém v rozdílném stupni přípravy. Tento efekt byl do určité míry eliminován tím, že podobný „pololetní test“ se v tomto předmětu nikdy nekonal. Sledováním diskuse na studentském serveru Kraja a hovorů mezi studenty (zjištěno pomocí studentů-spolupracovníků, kteří byli o podstatě experimentu informováni) jsme si ověřili, že testovaní studenti nevěděli, co mají očekávat, testu se obávali a většinou se připravovali.

Další proměnnou ovlivňující výsledky v podobných testech bývá, že studenti si obvykle mezi sebou sdělují otázky zkoušky, kterou vykonali, což může zlepšit výkon těch, kteří budou psát test později. Studentům byl proto dopodrobna vysvětlen způsob hodnocení testu. Ten neměl být založen na absolutním zisku určitého počtu bodů, ale na zisku bodů na základě pořadí v celém souboru 131 studentů navštěvující všechna cvičení. Studentům jsme vysvětlili, že podání informace o obsahu testu svým spolužákům je samé může poškodit, protože se v pořadí mohou posunout dolů a získají tak méně bodů. Předpokládáme, že tento postup do určité míry zafungoval – nebylo zjištěno, že by skupiny, které psaly test později, by měly lepší výsledky než ty, které psaly test dříve.

Poslední možnou proměnnou ovlivňující nechtěným způsobem výsledky by mohlo být, že studenti v průběhu „pololetního testu“ pochopí, že se

stávají objektem nějakého experimentu. Týden po konání experimentu jsme studenty seznámili se skutečností, že se stali pokusnými osobami v experimentu. Nikdo z účastníků však nebyl schopen správně udat, v čem spočívala podstata experimentu.

Etická stránka výzkumu

V našem experimentu jsme rovněž museli řešit etickou stránku výzkumu – studenti psali skutečný test, podle kterého měli být hodnoceni, byli však podrobeni určité psychologické manipulaci. Počítali jsme proto s tím, že studenti budou týden po vykonání testu informováni, že se jednalo o experiment a že všichni obdrží stejné bodové hodnocení.

Výsledky a diskuse

Výsledky jsou uvedeny v tab. 1. V ní je uveden průměrný počet správných odpovědí při primingu stereotypem univerzitní docent/profesor a primingu stereotypem uklízečka. Maximum správných odpovědí mohlo být 13. Signifikanci rozdílů jsme testovali t-testem pro nezávislé výběry. Mezi oběma skupinami byl velmi malý, nesignifikantní rozdíl. Priming stereotypem docent/profesor vedl k mírně lepším výsledkům. Dále jsme testovali vliv obou stereotypů odděleně u mužů a žen. U mužů byl zjištěn rozdíl, ale opět nesignifikantní, u žen žádný rozdíl zjištěn nebyl.

Tab. 1 Průměrný počet správných odpovědí vědomostního testu při primingu oběma stereotypy v experimentu 1.

	Priming docent/ profesor	Priming uklízečka	N	signifikance rozdílů	
celý soubor	10,2	9,7	131	t = 1,350	p = 0,299 N.S.
Muži	10,0	9,0	61	t = 1,824	p = 0,643 N.S.
Ženy	10,4	10,4	70	t = -0,018	p = 0,696 N.S.
muži IM, AI, FM, SM	10,1	8,6	50	t = 2,493	p = 0,016**

V dalších analýzách jsme vzali do úvahy specifiku jednotlivých studijních oborů obsažených v souboru. Soubor, který zahrnoval studenty všech

oborů, které na fakultě existují, nebyl příliš homogenní, protože mezi typickými představiteli některých oborů existují značné rozdíly. Například v oboru management cestovního ruchu studují spíše ženy, absolventky gymnázií, studijní typy, které se na zkoušky poměrně svědomitě připravují. Oproti tomu v oboru informační management studují spíše muži, často absolventi průmyslovek, kteří mají zejména v sociálních a humanitních oborech horší studijní výsledky. Proto jsme z celkového souboru vyčlenili skupinu, která byla poměrně homogenní – studenty mužského pohlaví oborů IM, AI, FM a SM. V této skupině byl pak zjištěn statisticky signifikantní rozdíl mezi oběma podmínkami – ti, kteří byli vystaveni primingu stereotypem docent/profesor, měli mírně lepší výsledky než ti, kteří byli vystaveni primingu stereotypem uklízečka.

Experiment ukázal, že aktivace stereotypu vzdělance vedla k mírně lepšímu výkonu ve srovnání s aktivací stereotypu prosté, nepříliš vzdělané osoby. Aktivace stereotypu vzdělance však měla vliv jen na část pokusných osob – muže určitých oborů. Prvním vysvětlením této skutečnosti může být, že aktivace obou stereotypů neměla vliv na studenty oboru management cestovního ruchu z toho důvodu, že tito studenti obecně měli lepší výsledky bez ohledu na jakoukoli psychologickou manipulaci před testem. Navíc test byl poměrně krátký a málo obtížný. Druhé vysvětlení může vycházet z genderové problematiky – byl použit stereotyp mužského intelektuálního výkonu (profesor) a ženy, která se hodí jen na domácí práce (uklízečka). Muži a ženy mohli mít k těmto stereotypům různý vztah, což mohlo ovlivnit podobu vnitřní aktivace těchto stereotypů. Podobný problém nemuseli řešit autoři výzkumů v anglicky mluvících zemích, kde slovní označení profese v sobě přímo nenesou informaci o pohlaví jejího vykonavatele.

1.2 Experiment 2

Považovali jsme za účelné experiment zopakovat, abychom si ověřili, zda výsledky zjištěné v prvním experimentu jsou reprodukovatelné. Vzhledem k tomu, že o tomto experimentu se následně diskutovalo na studentském serveru, museli jsme řešit problém, jakým způsobem experiment zopakovat, když některým studentům fakulty může být známo, že „pololetní test“ v kurzu psychologie interpersonální komunikace může být ve skutečnosti

experiment. Experiment jsme proto zopakovali až po dvou letech, kdy se dalo předpokládat, že ti, kteří se jej zúčastnili v roce 2008, nebudou v přímém kontaktu se současnými studenty prvního ročníku navštěvujícími kurz interpersonální psychologie. Rovněž se dalo předpokládat, že informacím uvedeným na studentském serveru o skutečné podstatě „pololetního testu“ nebude již po dvou letech věnována přílišná pozornost pro jejich malou aktuálnost. Dále jsme se rozhodli tento experiment provést ve cvičeních jiného učitele psychologie, kterým byla spoluautorka této studie. Navíc jsme několik studentů – spolupracovníků požádali, aby se na studentském serveru k tomuto „pololetnímu testu“ anonymně vyjadřovali v tom smyslu, že jej také kdysi psali a že byl velmi obtížný.

Metoda

Soubor

Výzkum byl proveden na jaře 2010 se studenty prvního ročníku Fakulty informatiky a managementu Univerzity Hradec Králové, kteří navštěvovali kurz psychologie interpersonální komunikace. Výzkum byl proveden ve cvičeních spoluautorky studie. Celkový počet účastníků byl 149, z toho 59 mužů a 90 žen. Věk se pohyboval v rozmezí 20–22 let. Pokusné osoby studovaly různé obory – informační management (dále IM, 34 mužů a 15 žen), aplikovanou informatiku (dále AI, 6 mužů), finanční management (dále FM, 6 mužů a 25 žen), management cestovního ruchu (dále MCR, 10 mužů a 48 žen) a sportovní management (dále SM, 3 muži a 2 ženy).

Experimentální procedura

Priming byl proveden stejným způsobem jako v experimentu 1. Procedura experiment byla stejná jako v experimentu 1.

Výsledky a diskuse

Výsledky jsou uvedeny v tab. 2. V ní je uveden průměrný počet správných odpovědí při primingu stereotypem univerzitní docent/profesor a primingu stereotypem uklízečka. Maximum správných odpovědí mohlo být 13.

Signifikanci rozdílů jsme testovali t - testem pro nezávislé výběry. Prováděli jsme stejné následné analýzy jako v experimentu 1, žádný signifikantní rozdíl jsme však nenašli.

Tab. 2 Průměrný počet správných odpovědí vědomostního testu při primingu oběma stereotypy v experimentu 2.

	Priming docent/ profesor	Priming uklízečka	N	signifikance rozdílů	
celý soubor	10,4	10,3	149	t = 0,439	p = 0,803 N.S.
Muži	9,8	9,5	59	t = 0,541	p = 0,866 N.S.
Ženy	10,8	10,8	90	t = 0,057	p = 0,345 N.S.
muži IM, AI, FM, SM	9,7	9,8	49	t = -0,913	p = 0,631 N.S.

stereotypy v experimentu 2.

Analýza průběhu výzkumu ukázala, že první experiment se nepodařilo plně zreprodukovat. Je otázka, zda vliv mohla mít i vlastní osoba experimentátora. Zda třeba mužský stereotyp „profesora“ je aktivován lépe ve skupině, kterou vede univerzitní učitel (muž) než univerzitní učitel (žena).

V průběhu experimentu 2 se bohužel nepodařilo omezit vliv některých dalších vedlejších proměnných. Nezdařilo se plně kontrolovat komunikaci mezi studenty kurzu psychologie interpersonální komunikace, kteří navštěvovali paralelně probíhající cvičení spoluautorky, v jejichž cvičeních byl experiment prováděn, a prvního autora, u něhož experiment prováděn nebyl. Mezi studenty navštěvujícími cvičení obou autorů vznikla vzrušená diskuse o tom, proč se „pololetní test“ má psát ve cvičeních spoluautorky, zatímco ve cvičeních prvního autora žádný podobný test být nemá. Roztrpčené reakce na tuto skutečnost se objevily i v některých charakteristikách osoby „profesora“, která byla součástí primingu. Pozdějším rozhovorem s testovanými studenty jsme zjistili, že skutečnost, že „pololetní test“ je ve skutečnosti experiment, byla některým studentům známa, protože tato informace se po fakultě stále šířila. Domníváme se, že tyto skutečnosti vedly k tomu, že studenti nebyli během experimentu na vlastní priming dostatečně koncentrováni, proto se jeho efekt, který nakonec nebyl ani v experimentu 1 příliš silný, neprojevil.

2 Celková diskuse

Náš výzkum ukázal, že aktivace stereotypu vzdělance či naopak prosté osoby před započítím písemného testu může mít určitý vliv na následný výkon i v reálných školních podmínkách, kdy se studenti účastní písemného testování. Vliv aktivace stereotypu však nebyl příliš velký. V prvním experimentu se ukázal slabý vliv u určité skupiny pokusných osob, ve druhém experimentu se nepodařilo vliv primingu zreprodukovat. Ke zjištěným výsledkům je nutné dodat, že experiment v reálných podmínkách, kdy pokusné osoby nemají být schopny identifikovat vlastní cíl experimentu, nutně vyvolává řadu omezení. Jak jsme výše popsali, řadu vedlejších vlivů jsme se snažili do určité míry kontrolovat. Výsledky mohly být ovlivněny i tím, že test byl dosti krátký (obsahoval jen 13 otázek) a ne příliš těžký. Většina studentů v něm v podstatě dosáhla dobrých výsledků. Vzhledem k tomu, že experiment byl představen jako „pololetní test“, nebylo přirozeně možné předložit test, který by byl delší a obtížnější než závěrečná písemná zkouška. Bezprostřední negativní reakce by pak zřejmě zcela jednoznačně maskovala možný vliv aktivace stereotypu.

Pro mechanismy spojené s účinkem primingu a stereotypů existuje několik teoretických vysvětlení. V úvodu jsme připomněli mechanismus *hrozby stereotypem*, kdy aktivovaný stereotyp je spojen s něčím, co danou osobu brzdí ve výkonu. Zlepšení výkonu je možné vysvětlit spíše pomocí *ideomotorické teorie*, podle které jen myšlení na nějakou motorickou aktivitu může vyvolat nevědomé vykonávání této aktivity (např. Prinz, 1990). Pro vysvětlení našich dat jsou vhodné nedávné experimenty sociální psychologie, které ukazují, že behaviorální změna může také následovat po aktivaci nebehaviorálního konstruktů, což ukazují třeba již citované studie (Bargh a kol., 1996; Dijksterhuis, van Knippenberg, 1998). Behaviorální změna se objevuje jako výsledek asociací mezi stereotypem a určitým chováním odpovídajícím rysu, který tento stereotyp zahrnuje. Pokud v našem experimentu i citovaném výzkumu Dijksterhuise a van Knippenberga (1998) byl proveden priming na stereotyp profesor, došlo podle tohoto vysvětlení k aktivaci rysu inteligence. Aktivace tohoto rysu může vést k následné aktivaci řady konkrétních behaviorálních reprezentací, které jsou pod tímto stereotypem uloženy – např. koncentrace na problém, zapojení analytického přístupu, systematické myšlení o řešení daného problému.

Jak jsme již konstatovali, vliv aktivace stereotypu na zlepšení výkonu byl velmi malý. Na naše provedené experimenty je ovšem nutné pohlížet jako na pilotní studii. Stojí za uvažení, zda by jiný způsob provedení primingu vedl k silnějšímu efektu. Priming sociálním stereotypem může být buď uvědomovaný, nebo neuvědomovaný. V našem experimentu jsme použili druhou možnost. Můžeme tedy uvažovat o tom, zda by uvědomovaný priming, kde by osoby věděly, že dochází k aktivaci určitého stereotypu, neměl větší efekt. Rovněž je možné uvažovat o délce primingu – ve studii Dijksterhuse a van Knippenberga (1998) měl delší dobu prováděný priming větší efekt než priming prováděný kratší dobu. Další proměnnou může být vnitřní kognitivní reprezentace určitého stereotypu. Již jsme se zmínili, že může být rozdíl mezi tím, jak je stereotyp „univerzitního profesora“ reprezentován u mužů a žen. Spojují si ženy tento stereotyp pouze s mužem nebo i s ženou? Nemůže být vliv tohoto stereotypu, pokud je reprezentován ve své ženské podobě, u některých žen zároveň maskován se stereotypem menšího intelektuálního výkonu žen ve srovnání s muži? Vnitřní kognitivní reprezentaci rovněž může ovlivňovat zkušenost s danou sociální kategorií.

Závěr

Na závěr si položíme otázku, zda uvedené poznatky mají pouze význam pro psychologickou teorii, nebo by bylo možné je nějakým způsobem využít i v pedagogické praxi. Soudíme, že tyto výzkumy mohou mít přinejmenším dva praktické výstupy. Existují programy antistresové intervence pro studenty středních a vysokých škol, které obvykle zahrnují principy zdravého životního stylu a strategie na zvládání zkouškové úzkosti (viz např. Schneidrová, 2002). Tyto programy by bylo možné rozvíjet i směrem naznačeným v naší studii. Procesy budování sebedůvěry ve vlastní schopnosti a vědomosti lze též doplnit technikami odvozenými od mechanismů aktivace pozitivních stereotypů lidí mentálně výkonných a úspěšných. Další praktický výstup představují poznatky o síle působení určitých informací či myšlenek, které mohou mít vliv na následný výkon. Příkladem mohou být různé negativně formulované výroky o osobnostech studentů. Sociální psychologie ukázala, jak podobné procesy fungují a že se může jednat také o vliv informací, které mohou být předloženy i dosti skrytou formou.

Literatura

- ALPERT, R., HABER, R. Anxiety in academic achievement situations. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1960, roč. 61, č. 2, s. 207–215. ISSN 0021-843X.
- BARGH, John A., CHEN, Mark., BURROWS, Lara. Automaticity of social behavior: Direct effect of trait construct and stereotype activation on action. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1996, roč. 71, č. 2, s. 230–244. ISSN 0022-3514.
- DIJKSTERHUIS, Ap., VAN KNIPPENBERG, Ad. The relation between perception and behavior, or how to win a game of trivial pursuit. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998, roč. 74, č. 4, s. 865–877. ISSN 0022-3514.
- FRANĚK, Marek. Priming aktivující sociální stereotypy a výkon v mentálním testu. *E-psychologie* [online]. 2009, roč. 3, č.2, s. 1–9. [cit. 2011-05-15]. ISSN 1802-8853. Dostupné z <http://e-psycholog.eu/pdf/franek.pdf>
- PRINZ, Wolfgang. A common coding approach to perception and action. In: NEUMANN, O. a W. PRINZ, eds. *Relation between perception and action*. Berlin: Springer-Verlag, 1990, s. 167–201. ISBN 03-8752-069-4.
- SCHNEIDROVÁ, D. *Program prevence a zvládání stresu pro studenty vysokých škol*. 2002. [cit.2011-05-15]. Dostupné z <http://www1.szu.cz/poradna/uspesnystudent/index.php>
- STEELE, Claude M., ARONSON, Joshua. Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995, roč. 69, č.5, s. 797–811. ISSN 0022-3514.
- STEELE, Claude M. A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. *American Psychologist*. 1997, roč. 52, č. 6, s. 613–629. ISSN 0003-066X.
- WHEELER, CH. S., PETTY, R. E. The effects of stereotype activation on behavior: A review of possible mechanisms. *Psychological Bulletin*, 2001, roč. 127, č. 6, s. 797–826. ISSN 0079-2993.

Kontakt na autory

doc. PhDr. Marek Franěk, CSc., Ph.D.

PhDr. Věra Strnadová, Ph.D.

Katedra managementu, Fakulta informatiky a managementu

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62

500 03 Hradec Králové

e-mail: marek.franek@uhk.cz